

Artificial Fertilization of a Mahram's Gamete from the perspective of Imami Jurisprudence

Leila Samani¹, Leila Bahrami²

(Received on: 2022-10-17; Accepted on: 2022-11-23)

Abstract

Considering the necessity of bringing children, boosting the population, strengthening family bonds, and addressing the challenges faced by infertile couples, harnessing artificial fertilization methods and establishing the framework for gamete donation emerges as a novel approach to attain fertility. On the other hand, the presence of constraints like gamete trade and potential abuses following the sale or donation of gametes prompts individuals to opt for safer alternatives, such as utilizing the gametes of their mahrams (a person with whom marriage is prohibited because of their close blood relationship). The permissibility or prohibition of fertilization through the gametes of mahrams is a recent jurisprudential development, which this research aims to explore using an analytical-descriptive and documentary method. The findings indicate that, while there is no compelling and authoritative religious reason supporting the permissibility of fertilization through the gametes of mahrams, the reasons for its prohibition are similarly lacking in cogency. Assuming the plausibility of evidence such as the precedence of the no-harm and no-difficulty principles over the definite occurrence of genetic disorders, the application of the principle of caution, and the generality of arguments against the prohibition of marriage with mahrams or incest, implies the imperative to abstain from fertilization through the gametes of mahrams.

Keywords: Gamete, artificial fertilization, infertility, mahrams.

---

1 . Assistant professor, Women Research Institute, Alzahra University, Tehran, Iran (corresponding author).
Email: l.samani@alzahra.ac.ir

2 . PhD student, Women Studies, Tarbiat Modarres University, Tehran, Iran. Email: l.bahrami@modares.ac.ir

مطالعات فقهی حقوقی زن و خانواده

سال ششم، شماره دوازدهم، پاییز و زمستان ۱۴۰۲، ص ۷۸ - ۱۰۷

تلقیح مصنوعی گامت محارم از منظر فقه امامیه

لیلا ثمنی^۱، لیلا بهرامی^۲

[تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۷/۲۵؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۹/۲]

چکیده

با توجه به ضرورت فرزندآوری، افزایش جمعیت و تحکیم خانواده و لزوم حمایت از زوجین نابارور، بهره‌مندی از شیوه‌های مصنوعی باروری و زمینه‌سازی اهدای گامت یکی از راهکارهای جدید تحقق باروری است. از جانب دیگر، وجود محدودیت‌هایی از قبیل تجارت گامت و سوءاستفاده‌های بعد از فروش یا اهدای گامت، افراد را به انتخاب راه‌های مطمئن‌تری همچون بهره‌مندی از گامت محارم سوق می‌دهد. جواز یا حرمت تلقیح گامت محارم یکی از مستحدثات فقهی است که این پژوهش با روش تحلیلی-توصیفی و با شیوه اسنادی به دنبال بررسی آن است. یافته‌ها نشان می‌دهد اگرچه دلیل شرعی، متقن و مصرّح بر جواز تلقیح گامت محارم یافت نمی‌شود، دلایل حرمت نیز متقن نیستند و بر فرض قبول مستنداتی از قبیل حکومت قاعده لاضرر و لاجرج بر تحقق قطعی اختلافات ژنتیکی، احراز مجرای اصل احتیاط و شمول عمومیت ادله حرمت ازدواج یا زنا با محارم، می‌توان حکم به لزوم اجتناب از تلقیح گامت محارم را بررسی کرد.

کلیدواژه‌ها: گامت، تلقیح مصنوعی، ناباروری، محارم.

۱. استادیار پژوهش‌کننده زنان، دانشگاه الزهراء (س)، تهران، ایران (نویسنده مسئول) l.samani@alzahra.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری مطالعات زنان، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران l.bahrami@modares.ac.ir

مقدمه

به مقتضای اهمیت و ضرورت تولید و پرورش نسل، شارع حکیم بر حق بر فرزندآوری تأکید کرده است. بر همین مبنا، عزل زوج بدون رضایت زوجه جایز نیست، بلکه بنا بر قولی، حرام (طوسی، ۱۴۱۷: ۳۸۹/۴) یا مکروه است (محقق حلی، ۱۴۰۸: ۲۵۶/۲).

فرزندخواهی زوجین، طبق قاعده معاشرت به معروف، اصل است و مطالبه آن با شرع، عقل و اخلاق تطابق دارد (ثمنی، مهریزی و فتاحی، ۱۳۹۶: ۷۸۹). دلیل بخش عمده‌ای از روند کاهش فرزندآوری در سال‌های اخیر، گسترش ناباروری زوجین است که افزایش سن ازدواج، تغییر سبک زندگی، کاهش تحرک و فعالیت‌های بدنی، آلودگی هوا، مواد غذایی ناسالم و استرس و اضطراب از عوامل آن هستند (بختیاری، ۱۳۷۸: ۵۶؛ هاشمی‌پور، ۱۳۹۸: ۴۰). طبق آخرین آمار رسمی و مطابق با جمعیت ۸۴ میلیونی ایران، ۲۶ میلیون زوج در کشور زندگی می‌کنند که حدود ۴ میلیون زوج نابارور هستند؛ بر این اساس میزان ناباروری در ایران ۲۰/۲ درصد است (خبرآنلاین، ۱۴۰۲).

ناتوانی زوجین در فرزندآوری موضوع مهمی است که زوجین را تحت فشار روحی و خانوادگی قرار می‌دهد و می‌تواند منجر به انگ اجتماعی شود (قاسمی، ساروخانی، ۱۳۹۳: ۷؛ شاهنوشی، کریمی، ۱۳۸۹: ۱۷۱)؛ چراکه ناباروری در برخی فرهنگ‌ها نقص به شمار می‌آید و در این میان، زنان در معرض آسیب بیشتری قرار دارند. همچنین ناباروری در تعارض زناشویی مؤثر است و می‌تواند از علل طلاق زوجین باشد (فیروزجائیان و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۳۰؛ افشانی و همکاران، ۱۳۹۹: ۲۰۰).

توجه به گزاره‌هایی چون حق بر فرزندآوری، تلاش برای افزایش جمعیت به عنوان مؤلفه‌ای برای قدرت ملی، جلوگیری از اختلافات زناشویی و آسیب‌های جدی آن مانند طلاق از علل مهمی است که توسل به شیوه‌های جدید فرزندآوری در زوجین نابارور را ضروری می‌سازد. با گسترش علم و دستیابی دانشمندان به شیوه‌های جدید درمان ناباروری

زوجین، شکل‌های تازه‌ای از باروری پیش روی افراد قرار گرفته است. اهدای گامت یکی از راهکارهای جدید پزشکی برای باروری است که با دریافت تخمک یا اسپرم اهدایی از شخص سومی غیر از زوجین محقق می‌شود. در ایران، به موجب قانون نحوه اهدای جنین به زوجین نابارور (۱۳۸۲) و آیین‌نامه آن (۱۳۸۳)، اهدای گامت معطوف به شرایطی به رسمیت شناخته شده است. لازمه اهدای گامت، رعایت ضوابط اخلاقی همچون محرمانگی و حفظ استقلال فردی است.

با نظر به اینکه یکی از وظایف مهم فقه پاسخگویی منطبق با شرع به نیازها و موضوعات نوپدید است، فقها درباره تلقیح مصنوعی و ابعاد آن بحث کرده و نظرات مختلفی داده‌اند. برخی از فقها تزریق اسپرم به رحم زن اجنبی را مطلقاً حرام دانسته‌اند (فاضل لنکرانی، ۱۴۰۰؛ مکارم شیرازی، ۱۴۰۲؛ صافی گلپایگانی، سؤال ۲۸۴۷) و عده‌ای دیگر قائل به جواز آن هستند (خامنه‌ای، ۱۴۰۲؛ سؤال ۱۲۷۵؛ مظاهری، ۱۴۰۲). برخی دیگر از فقها با این عمل به این شرط موافقت کرده‌اند که تلقیح خارج از رحم صورت گیرد، سپس به رحم منتقل شود (سیستانی، بی‌تا: ۳۴/۱)، اما بر مبنای قول به جواز تلقیح گامت با شخص ثالث بدون نیاز به تحقق رابطه زوجیت، این سؤال مهم مطرح است که آیا جواز مطلق لقاح گامت یکی از زوجین با فرد ثالث شامل محارم نیز می‌شود.

وقوع لقاح با کمک شخص ثالث مشکلات متعددی در پی دارد، از جمله محرمانگی و ناشناس بودن شخص ثالث، احتمال اخاذی شخص ثالث، ادعای مطالبه فرزند یا هزینه‌های سنگین خرید و فروش گامت. این موارد و عواملی از این دست موجب افزایش مطالبه گامت از خویشان و خانواده و در نتیجه تلقیح گامت محارم در برخی مراکز باروری شده است. استفاده از گامت اهدایی محارم بسیاری از معضلات مالی و نسبی و محرمیت را حل می‌کند، اما به لحاظ شرعی و قانونی چه حکمی دارد؟ آیا محرمیت به لحاظ شرعی و فقهی مانعی برای دریافت گامت ایجاد می‌کند؟

این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی و با مطالعه میان‌رشته‌ای در حوزه فقه، حقوق و پزشکی در پی یافتن راهکار مطلوب منطبق با شرع و قانون است تا از این رهگذر جواز یا عدم جواز تلقیح گامت محارم را کشف کند.

پس از تصویب قانون اهدای جنین در ایران (۱۳۸۲) این موضوع از دیدگاه‌های مختلف توجه پژوهشگران را جلب کرد. ضوابط شرعی و قانونی تلقیح مصنوعی، مشروعیت، چالش‌ها و راهکارهای فقهی و حقوقی آن (موسوی جمالی، ۱۳۸۲؛ قربانی، ۱۳۹۶؛ نظری، ۱۳۸۹؛ آقایی، ۱۳۹۷)، تبعات حقوقی باروری‌های مصنوعی بر کودک متولدشده، نسب، تابعیت و ارث طفل (مرقاتی، ۱۳۸۲؛ طباطبایی، ۱۳۹۰؛ کوشا، ۱۳۹۰؛ جبّاری، ۱۳۹۸) مقاصد شریعت و الزام به‌کارگیری روش‌های جدید باروری‌های پزشکی (شیرافکن، ۱۳۹۹؛ محمدتقی‌زاده، ۱۳۹۴)، ابعاد اخلاقی تلقیح مصنوعی (شهریاری، ۱۳۸۶)، اهدای جنین و گامت از منظر اصول چهارگانه اخلاق پزشکی (تاتاری، ۱۳۹۳)، میزان رعایت حقوق متقاضیان دریافت جنین بر مبنای اصول اخلاقی (یحیایی، ۱۳۹۴؛ خداپرست، ۱۳۹۰) و رازداری و محرمانگی در اهدای گامت و جنین (آرامش، ۱۳۸۷؛ برهانی، ۱۳۸۸) برخی از این پژوهش‌ها هستند، اما هیچ پژوهشی موضوع اهدای گامت محارم را بررسی نکرده است؛ از این رو نوآوری پژوهش حاضر، تبیین موضوع برای نخستین بار و بررسی ابعاد مختلف آن برای یافتن ضابطه شرعی است.

چارچوب مفهومی

۱. تلقیح مصنوعی

تلقیح در لغت از ریشه لقاح و به معنای امتزاج نطفه مرد با زن و باردارشدن او است (ابن منظور، ۱۴۱۴: ۵/۵۷۹). در اصطلاح پزشکی و فقهی نیز به ترکیب اسپرم و تخمک بدون آمیزش و با مداخله پزشکی باروری مصنوعی (Artificial insemination) گفته می‌شود (وینستوک، ۱۹۷۱: ۳۶۹؛ امامی، ۱۳۸۰: ۳/۲۳۴؛ Benninghaus, ۲۰۰۷: ۳۷۴).

تلقیح مصنوعی اشکال متفاوتی دارد. در تلقیح مصنوعی هومولوگ (AIH) عمل لقاح در داخل رحم زن و با نطفه شوهر صورت می‌پذیرد و در تلقیح مصنوعی هتروولوگ (AID) این فرایند با تزریق نطفه غیر از شوهر در داخل رحم زن محقق می‌شود (عبدالخانی، موسوی، ۱۳۹۶: ۳۱).

۲. تلقیح گامت محارم و اقسام آن

گامت سلول بالغ جنسی است که می‌تواند تخمک زن یا اسپرم مرد باشد. در انسان، گامت نر را اسپرم و گامت ماده را تخمک می‌نامند (Lehtonen and Parker, ۲۰۱۴: ۱۱۶۱). مقصود از گامت در این پژوهش اعم از اسپرم نر و تخمک ماده‌ای است که میان صاحب دو گامت رابطه محرمیت وجود دارد.

۱.۲. باروری مصنوعی از حیث مکان تلقیح

از باروری داخل رحمی (IUI) عمدتاً به دلیل نازایی مرد و در زمان کم بودن تعداد اسپرم یا کاهش تحرک آن استفاده می‌شود، اما ممکن است در مواردی مثل اختلالات رحم، غیرطبیعی بودن ترشحات دهانه رحم، بیماری‌های آمیزشی، بافت اسکارگردن رحم و مشکلات انزال نیز استفاده شود (The ESHRE Capri Workshop Group, ۲۰۰۹: ۲۶۵). در این روش اسپرم‌های مرد پس از انزال دریافت، سپس در آزمایشگاه شسته و آماده می‌شود و بایک کاتتر نازک و قابل انعطاف از دهانه و گردن رحم گذرانده و به داخل رحم تزریق می‌شود (Cantineau and others, ۲۰۰۳: ۱). تلقیح مصنوعی خارج رحمی (IVF) به معنای بارور ساختن تخمک در آزمایشگاه است. تخمک‌ها بعد از خارج شدن از رحم، در آزمایشگاه با اسپرم ترکیب و بارور می‌شوند و پس از آن جنین شکل گرفته طی سه تا پنج روز به رحم منتقل می‌شود (Loendersloot and others, ۲۰۱۰: ۲۴۴).

۲.۲. باروری مصنوعی از حیث رابطه صاحب تخمک یا اسپرم با اهداکننده گامت

در باروری همگون یا همولوگ (AIH) چون تولید تخمک یا اسپرم مشکل است و باروری زن از راه مقاربت امکان پذیر نیست، اسپرم شوهر به طریق مُجاز اخذ و با بهره‌گیری از برخی ابزار به زن تزریق می‌شود. در این نوع از باروری صرفاً تخمک و اسپرم زوجین قانونی با یکدیگر ترکیب می‌شوند و عامل انسانی دیگری دخیل نیست (Feijun Ye and others, ۲۰۱۸). در باروری ناهمگون یا هترولوگ (AID)، هر دو حالت اهدای اسپرم یا تخمک از سوی شخص ثالث قابل تصور است. در این حالت، تخمک زن بیگانه اخذ و در آزمایشگاه با تزریق اسپرم مرد به داخل سیتوپلاسم تخمک ترکیب می‌شود و باروری صورت می‌گیرد. در اهدای اسپرم، پس از ترکیب تخمک زن با اسپرم مرد بیگانه، جنین به رحم فرد ثالث منتقل می‌شود (Gerkowicz, ۲۰۱۸). موضوع پژوهش حاضر صورتی است که زن یا مرد بیگانه (شخص ثالث غیر از زوجین) که اهداکننده یا فروشنده گامت است با گیرنده گامت رابطه محرمیت سببی داشته باشد.

۳. زیرساخت‌های فقهی تلقیح مصنوعی

فقه‌های دیدگاه‌ها و نظرات متفاوتی درباره باروری مصنوعی دارند و بر اساس وجود ارتباط زوجیت میان صاحبان گامت، حکم شرعی جواز یا حرمت صادر کرده‌اند.

۱.۳. حکم فقهی باروری مصنوعی همولوگ (اسپرم زوج)

بیشتر فقهای معاصر باروری مصنوعی همگون (همولوگ) را بی‌اشکال و جایز دانسته‌اند و بر ترک استلزام حرام، همچون نظر بیگانه، استحصال غیرشرعی منی و لمس حرام حکم کرده‌اند. در این نوع از تلقیح، باروری در داخل رحم یا در محیط آزمایشگاه نیز بی‌اشکال است و در هر دو حالت نسبت طفل به زوجین ملحق می‌شود (موسوی خمینی، ۱۳۹۲:

مسئله ۱؛ خوبی، ۱۹۷۶؛ مسئله ۴۰؛ سیستانی، ۱۴۰۰؛ س تلقیح مصنوعی؛ فاضل لنکرانی، ۱۴۰۰، س تلقیح مصنوعی؛ خامنه‌ای، ۱۴۰۰، س ۱۲۷۲). تقویت و استحکام خانواده و جلوگیری از اختلافات ناشی از عقیم بودن زوجین، حفظ مصالح عمومی، تعلق نطفه به زوجین شرعی، اصالة الاباحه، اصل برائت عقلی و شرعی و توجه به تعلق اسپرم و نطفه به زوجین از دلایل موافقان عمل مزبور است. با توجه به جواز این عمل در دیدگاه اکثر فقها، این نوع از باروری امروزه در صورت ترک مقدمات حرام، بلامانع است.

۲.۳. حکم فقهی باروری مصنوعی هترولوگ (اسپرم یا تخمک بیگانه)

دیدگاه فقها درباره تزریق گامت شخص ثالث برای باروری زوجین نابارور متفاوت است. برخی از فقها دریافت اسپرم و تلقیح آن به رحم زن اجنبی را مطلقاً حرام دانسته و بیان کرده‌اند که گرفتن اسپرم از مرد اجنبی و تلقیح آن با تخمک زن جایز نیست (فاضل لنکرانی، ۱۳۸۵؛ سؤال ۲۰۸؛ سیستانی، ۱۴۰۲؛ مسئله ۲۸۶۰؛ صافی گلپایگانی، ۱۴۰۰؛ مسئله ۲۸۴۷). برخی از فقها تلقیح گامت با فرد ثالث را جایز دانسته‌اند (خامنه‌ای، ۱۴۰۲؛ سؤال ۱۲۷۵؛ سیستانی، بی تا؛ ۳۴/۱؛ مظاهری، ۱۴۰۲؛ سؤال ۲۰۵۷۴).

مخالفان تلقیح ناهمگون با استناد به آیات دال بر حفظ فروج - چون آیه ۳۰ سوره نور و آیات ۵ تا ۷ سوره مؤمنون^۲ - و روایاتی چون تشدید عذاب برای ریختن نطفه مرد نامحرم بر رحم زن (حر عاملی، ۱۴۱۴؛ ح ۲)، مقتضای رعایت اصل احتیاط در مبدأ شکل‌گیری کودک در این نوع از باروری را نتیجه گرفته و به عدم جواز حکم داده‌اند (روحانی، ۱۳۸۵؛ ۹/۱).

در مقابل، موافقان تلقیح ناهمگون معتقدند که آیات مرتبط با زنا درباره رابطه نامشروع و بهره‌وری جنسی هستند و شامل تلقیح نمی‌شوند. همچنین بنا بر اصل برائت و قاعده اباحه، تا وقتی دلیلی بر حرمت عملی نباشد، حکم حلیت جاری است و خداوند برای بندگان خود آسانی می‌خواهد (مؤمن، ۱۴۱۵؛ ۹۶).

به نظر می‌رسد با توجه به فتاوی‌ای جدید مبنی بر جواز تلقیح با گامت بیگانه نمی‌توان بر مسلم بودن حرمت شرعی آن تأکید کرد و آن را کلاً ممنوع دانست؛ بنابراین جواز آن با رعایت مقدمات شرعی احراز می‌شود. بر همین اساس، قائلان به جواز دخالت ثالث این امر را مطلق گذاشته و تعرضی به بحث عدم جواز تلقیح گامت محارم نداشته‌اند. با این حال در مقام حرمت این امر به ادله‌ای تمسک شده یا ممکن است بشود که در ادامه تبیین و بررسی می‌شوند.

در خصوص حکم شرعی تلقیح گامت محارم ممکن است به دو دسته دلیل استناد شود. اول دلایل حرمت یا جواز تلقیح گامت اجنبی به این صورت که اگر تلقیح گامت اجنبی حرام باشد، به طریق اولی تلقیح گامت محارم حرام است و اگر تلقیح گامت اجنبی جایز یا حلال باشد، اگر مطلقاً جایز باشد، شامل محارم نیز می‌شود و تلقیح گامت محارم جایز است. دوم دلایلی بر تفکیک حکم تلقیح گامت اجنبی از حکم تلقیح گامت محارم.

۴. ادله جواز تلقیح گامت محارم

۱.۴. قاعده لاجرح

حرج به معنای مشقت و سختی است و در اصطلاح به هر عملی گفته می‌شود که فرد را در تنگنا قرار دهد و انجامش دشوار باشد (محقق داماد، ۱۳۸۵: ۶۲). «حرج فاحش» (شهید ثانی، ۱۴۲۵: ۱۱۱/۹)، مشقت شدید (اضیق الضیق) غیرقابل تحمل (نجفی، ۱۴۲۰: ۱۱۴/۵) و مطلق ضیق (فاضل لنکرانی، ۱۳۸۵: ۱۰۵؛ موسوی خمینی، ۱۳۸۴: ۲۰۷) ملاک حرج رافع حکم دانسته شده‌اند. با این حال برخی عسر و حرج را مفهومی برگرفته از عرف در سه حیطة مسائل شخصی، اجتماعی و خانوادگی و ملاک آن رانوعی دانسته‌اند (نراقی، ۱۴۱۷، ص ۸۶). برخی نیز ملاک را شخصی دانسته‌اند که با توجه به اشخاص و نیز زمان، وضع یا مکان مختلف یک شخص متفاوت است (موسوی بجنوردی، ۱۳۷۹: ۲۴۷/۱؛ مکارم

شیرازی، ۱۴۱۷: ۹۱/۱) و برخی دیگر عسر و حرج را هم شخصی و هم نوعی دانسته‌اند؛ نوعی از این جهت که انسان متعارف و طاقت او معیار قرار داده شده و شخصی با این ملاک که وضع «انسان متعارف» معیار است (کاتوزیان، ۱۳۸۲: ۲۶۲).

فرزندآوری و تداوم نسل یکی از آمال افراد است و اختلال در آن می‌تواند منجر به بروز عواقبی چون افسردگی، تنش‌های روحی و روانی، بیماری و میل به طلاق شود و فرد را در حرج قرار دهد. همچنین پروسه طولانی و هزینه‌های هنگفت دریافت گامت و سختی ایجاد محرمیت از عللی‌اند که دریافت گامت از محارم را توجیه می‌کنند و می‌تواند به رفع حرج زوج نابارور کمک کنند.

۲.۴. اصل برائت

با توجه به نوپدید بودن موضوع تلقیح مصنوعی، در صورت دسترسی نداشتن به مستندات در نصوص شرعی، لازم است برای تعیین تکلیف مکلف به اصول عملی رجوع شود. یکی از مستندات جواز تلقیح مصنوعی گامت محارم، بهره‌گیری از اصل برائت در زمان شک در منع آن است؛ چراکه اصل اولی در تمام شبهات حکمی تحریمی، برائت است. طبق این اصل و گسترش دایره موضوع، هر جا که دلیلی قاطع و معتبر از آیات و روایات بر منع و عدم جواز نیافتیم، با اصل برائت می‌توان بر جواز اهدای گامت به محارم حکم کرد (فاضل لنکرانی، ۱۳۸۹: ۵۳)؛ اما به نظر می‌رسد باید بین شبهه حکمی وجوبی و تحریمی تفاوت گذاشت. در شبهات حکمی وجوبی، مکلف در حکم شرعی کلی تردید و شبهه دارد که منشأ آن فقدان، تعارض یا اجمال نصوص است و اصولیان قائل به برائت هستند، اما در شبهات حکمی تحریمی، تمسک به ادله نقلی و عقلی برای احراز برائت ضروری است. همچنین ادله استنادی برائت یا عقلی است یا شرعی؛ از این رو باید ابتدا ادله حرمت را بررسی کرد و در صورت تمام نبودن آنها محل جریان اصل برائت خواهد بود، مثلاً اگر

دلیلی بر ضرر لقاح با خویشان محرز شود، مستند به قاعده لاضرر و ادله عقلی، می‌توان در اصل برائت مناقشه کرد.

۵. ادله حرمت تلقیح گامت محارم

۱.۵. شمول ادله حرمت اختلاط نسب

یکی از دلایل حرمت اهدای گامت محارم، ایجاد اختلال در نسب و برهم خوردن رابطه نسبی بین اقارب است؛ چراکه در این فرض برای مثال در صورت اهدای تخمک از سوی مادر بزرگ، طفل با مادر خود، خواهر یا برادر خواهد شد و در صورت اهدای اسپرم از سوی پدر، فرزند حاصل مانند برادر فرد خواهد شد و این امر منجر به برهم خوردن رابطه نسبی و اختلاط در انساب می‌شود. همچنین یکی از دلایل تأکید شارع بر حفظ فروج، جلوگیری از تداخل نسب است که در موارد شک در مسائل مرتبط با نکاح و فروج، رعایت اصل احتیاط اولویت دارد (فاضل لنکرانی، ۱۳۸۹: ۴۳).

امام صادق (ع) درباره علت حرمت زنا به برهم خوردن نسب‌ها اشاره فرموده‌اند: «چون مایه فساد و از بین رفتن ارث و میراث و انقطاع نسل است. در زنا زن نمی‌داند که چه کسی او را حامله کرده و فرزند نمی‌داند پدرش کیست؛ نه نسب‌ها پیوسته است و نه خویشاوندی‌ها معلوم (حر عاملی، ۱۴۱۴: ۳۳۲/۲۰). بنابراین اگر عمل لقاح با گامت محارم را موجب اختلاط نسب (یعنی مشخص نشدن پدر و مادر فرزند) بدانیم، از باب تنقیح مناط، این لقاح حرام است، اما به نظر می‌رسد که استدلال ضعیف است؛ زیرا اولاً حکمت در صورتی می‌تواند حکم را تعمیم دهد که همه مصالح را بیان کرده باشد و با توجه به اینکه احراز این معنا ممکن نیست، حکم تحریم را نمی‌توان به مورد بحث تعمیم داد (محمدری شهری، ۱۳۹۸/۹/۳). ثانیاً موضوع مهم در اختلاط نسب، تبیین مخلوط یا مجهول شدن نسب است. برخی اختلاط نسب را ناممکن بودن تعیین مادر و پدر طفل می‌دانند، مثلاً

اینکه مادر صاحب تخمک مادر اصلی است یا مادر صاحب رحم و کدام ارث می‌برند. در خصوص پدر نیز زمانی خلط انساب رخ می‌دهد که زن همزمان یا در فواصل کوتاه با چند مرد رابطه داشته باشد و در این میان فرزندی متولد شود که نتوان پدر واقعی او را مشخص کرد، حال آنکه در تلقیح مصنوعی محارم، کاملاً نسب مشخص است و اساساً اختلاط نسب در این تلقیح موضوعیت ندارد و نسب‌ها گم و مجهول نمی‌شوند، مگر اینکه منظور از اختلاط نسب موضوع حکم حرمت، ایجاد نسب‌های موازی و متداخل باشد که دلیلی بر اثبات آن یافت نشد.

۲.۵. شمول عموم ادله حرمت ازدواج و زنا با محارم

مطابق آیه ۲۳ نساء، ازدواج با محارم حرام است. ممکن است گفته شود به تبع حرمت ازدواج، تلقیح با گامت محارم نیز حرام است. دیدگاه‌های مختلفی درباره علل تحریم ازدواج با محارم وجود دارد. برخی مفسران ملاک تحریم این نکاح را سد باب زنا دانسته‌اند؛ چراکه انسان در زندگی خانوادگی با چهارده قسم از زنان صحبت و معاشرت بیشتری دارد و این مصاحبت دائمی می‌تواند موجب توجه بیشتر و غلیان شهوات شود. همچنین حفظ نسب این ضرورت را اقتضا می‌کند (طباطبایی، ۱۳۷۶: ۴۷۷/۴). آیت‌الله مکارم در تبیین علل این حرمت می‌نویسد: «اگرچه احکام الهی بر مفاسد و مصالح وضع گردیده‌اند، ولی کشف مصادیق آن دشوار است و نیازمند اشراف بر ابعاد مختلف علمی است، اگرچه هر چقدر علم گسترش یابد ممکن است پاسخگوی همه سؤالات نباشد؛ بنابراین علت تحریم این نوع ازدواج‌ها بر ما آشکار نیست» (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ۳۳۱/۳).

ازدواج با محارم در بیشتر ادیان و مذاهب ممنوع است. برخی محققان علت حرمت را خنثاشدن کشش جنسی محارم و از بین رفتن جذابیت بین آنها، به دلیل زندگی در کنار یکدیگر، دانسته‌اند. حفظ سامانه وصلت، کنترل سکسوالیته در آن و گسترش ارتباطات

اجتماعی ازدیگر دلایل این مطلب هستند (مالینوفسکی، ۱۳۹۷: ۵۳؛ فوکو، ۱۳۹۲: ۲۴). به دلیل حرمت وضعی و تکلیفی نکاح با محارم و بطلان نکاح، هر نوع رابطه جنسی میان محارم مصداق زنا خواهد بود. ممکن است؛ از این رو ممکن است برای حکم به عدم جواز تلقیح گامت محارم به آیات تحریم ازدواج با محارم و زنا (مؤمنون: ۷.۵)، اما در آیه عمل جنسی میان محارم تقبیح شده است و اینکه دلیل این حرمت، حرمت تلقیح اسپرم و تخمک محارم باشد، نیاز به اثبات دارد.

با نظر به اینکه نسب مشروع نشئت گرفته از زوجیت حاصل از نکاح شرعی و انعقاد نطفه در زمان زوجیت یا در اثر نزدیکی به شبهه است (نجفی، ۱۴۲۰: ۳۹۸/۴۱)، در لقاح همگون، اعم از اینکه از سوی همسر باشد یا به کمک شخص ثالث، نسب طفل به شکل شرع و قانون به زوجین ملحق می شود؛ چراکه انتقال نطفه از طریق نزدیکی در تحقق نسب موضوعیت ندارد. در مقابل، در لقاح ناهمگون نظرات متفاوتی درباره نسب ابراز شده است. برخی از فقها، مستند به آیه «إِنَّ أُمَّهَاتُهُمْ إِلَّا اللَّائِي وَلَدَتْهُمْ» (مجادله: ۲)، زنی را مادر می دانند که طفل در رحم او رشد یافته است (خویی، ۱۴۲۰: ۹۹؛ صدر، ۱۴۳۰: ۱۷/۶). امام خمینی طفل را به صاحب اسپرم و تخمک ملحق می داند و صاحب رحم را مادر طفل نمی شمرد (موسوی خمینی، ۱۳۹۲: ۶۲۲/۲). به هر حال لقاح مصنوعی شرعی است و زنا نیست و طفل حاصل ولد به شمار می آید، همان طور که قانون مدنی در ماده ۱۱۶۷ صرفاً طفل متولد از زنا را ملحق به پدر و مادر نمی داند.

با استناد به اطلاق کلمه «وراء ذلک» که مشابه آیات سوره معارج (۳۱:۲۹) است. بر حرمت انتقال منی یا تخمک بارور شده به رحم دیگر استدلال شده است، اما همان طور که آیه ظهور در لزوم حفظ فروج از زنا دارد، شامل باروری پزشکی نمی شود تا بتوان تنقیح مناط کرد؛ زیرا استثنای همسر و کنیز مربوط به ارتباط مرد با این افراد از طریق مقاربت و لمس است، نه شکل دیگر. بنابراین مراد از «فمن ابتغی وراء ذلک» نیز مقاربت نامشروع است. اضافه

بر این، آیه به مردان اختصاص دارد و شامل زن‌ها نمی‌شود؛ زیرا «او ما ملکات ایمانهم» بهره‌گیری از کنیز را استثنا کرده، ولی بهره‌گیری زن از غلام خود جایز نیست، بلکه حتی برهنه کردن بدن هم نزد غلام حرام است (محمدی ری شهری، ۹۸/۹/۲۴).

با استناد به روایات می‌توان گفت که مقصود از حفظ فرج در آیات، حفظ فرج از نگاه دیگران است. برای نمونه امام صادق (ع) فرموده‌اند: «مقصود از حفظ فرج در تمام آیات قرآن، حفظ آن از زنا است، جز این آیه (والذین لفروجهم حافظون) که منظور از آن، حفظ فرج از نگاه دیگران است» (کلینی، ۱۴۰۷: ۴۰/۲). این دیدگاه را برخی از مفسران شیعه نیز تأیید کرده و گفته‌اند که به قرینه صدر آیه (یغضوا من أبصارهم) مشخص می‌شود که مقصود از حفظ فرج، ستر و پوشش آنها از دید ناظران است، نه حفظ آن از زنا و لواط (طباطبایی، ۱۳۷۶: ۱۱۱/۱۵؛ طبرسی، ۱۴۱۵: ۱۳۷/۷). در مقابل گفته شده با نظر به اینکه متعلق حافظون در آیه ذکر نشده و آیه دارای اطلاق است و افاده عموم می‌کند، می‌تواند حمل بر لزوم حفظ فرج از ورود نطفه به هر نحو باشد، از جمله تلقیح مصنوعی (فاضل لنکرانی، ۱۳۸۹: ۴۹۰/۲).

برخی با استناد به روایات مرتبط^۳ (حر عاملی، ۱۴۱۴: ۳۱۷/۲۰؛ نوری، بی تا: ۳۳۵/۱۴)، با منع از قرارداد نطفه مرد بیگانه در رحم زن، به طور کلی تلقیح مصنوعی ناهمگون را رد می‌کنند. در واقع، این دسته از روایات را دال بر ممنوعیت ورود اسپرم مرد اجنبی در رحم زن نامحرم می‌دانند، به هر نحوی که باشد و حتی اگر زن و مرد یکدیگر را ندیده باشند؛ بنابراین ورود از طریق غیر طبیعی نیز حرام است. این استناد قابل قبول نیست؛ زیرا اولاً روایات دچار ضعف سند هستند و ثانیاً این اطلاق‌گیری به دلیل فقدان مقدمات حکمت، یعنی وجود انصراف، غیرممکن است. همچنین با توجه به اینکه جمله «أَقْرَبُ نُطْفَتَهُ فِي رَحِمٍ يَحْرُمُ عَلَيْهِ» به قرار دادن نطفه در رحم زن از سوی مرد تصریح دارد، دلیل استنادی اخص از مدعا است و همه انواع تلقیح مصنوعی را شامل نمی‌شود (فاضل لنکرانی، ۱۳۸۹: ۴۹۰/۲).

بر همین اساس به نظر می‌رسد که اگرچه ادله مخالفان در حرمت ازدواج درست و قابل تأمل است، با توجه به نبود بحث لذت‌جویی در اهدای گامت، مسئله سالبه به انتفاع موضوع است و نمی‌توان دلیل حکم حرمت نکاح یا زنا با محارم را به حرمت تلقیح مصنوعی گامت محارم سرایت داد.

۳.۵. مجرای اصل احتیاط در فروج

در روایات بر احتیاط در موضوع فروج تأکید شده است (حر عاملی، ۱۴۱۴: ۲۵۸/۲۰).^۴ نظر به اینکه فروج زنان و مردان منشأ توالد و تناسل است، بی‌احتیاطی در آن اختلاط نسب را در پی دارد؛ بنابراین بعضی فقهای امامیه با آنکه عموماً در هنگام شک در تکلیف، بر اجرای اصل برائت و اباحه نظر دارند، در برخی موارد، از جمله «حفظ فروج»، از این قاعده عدول و از لزوم احتیاط و دوری کردن از موارد مشکوک‌الحرمه حمایت کرده‌اند. برخی از فقها با استناد به روایات مذکور که بر رعایت احتیاط در مورد مبدأ تکون فرزند، یعنی فرج، تأکید دارند و آن را جز با اذن شرعی حلال نمی‌دانند، در جواز تلقیح مصنوعی قائل به لزوم رعایت اصل احتیاط هستند (خرازی، ۱۴۲۰: ۱۱۷/۱۶؛ روحانی، ۱۴۱۴: ۹). در مقابل، برخی دیگر از فقها به رعایت احتیاط در فروج قائل نیستند و به عدم وجوب آن تصریح کرده‌اند (نجفی، ۱۴۲۰: ۱۷۸/۳؛ حکیم، بی‌تا: ۲۲۳۶/۱۴). بنابراین در صورت قول به احتیاط در فروج و نیز توسعه معنایی قاعده احتیاط در فروج از احتیاط در ازدواج شبهه‌ناک به لزوم احتیاط در توالد و تناسل و فرزندآوری در موارد مشکوک‌الحکم، می‌توان بر مبنای شک در جواز تلقیح گامت محارم، قائل به اجرای اصل احتیاط و عدم جواز شد.

برخی از فقها برای اثبات عدم جواز تلقیح مصنوعی به بحث نسب استناد کرده و در الحاق طفل به صاحب رحم یا تخمک در تلقیح مصنوعی قائل به رعایت احتیاط شده‌اند (سیستانی، ۱۴۰۲: سؤال ۵۳۳؛ صافی گلپایگانی، ۱۴۰۰: ۱۷۷/۲). زیرا ادله هر دو طرف را

مخدوش خوانده و صرف صاحب رحم بودن، حتی در صورت شیردادن به بچه، را دلیل کافی برای حکم به مادر بودن فرد ندانسته‌اند و قائل به لزوم احتیاط در هر دو جانب محرمیت و ازدواج شده‌اند (فاضل لنکرانی، ۱۳۸۹: ۴۹۰/۲). بر همین اساس، در مواقع شک در اینکه مادر طفل کدام زن است، رعایت احتیاط ضروری است؛ از این رو در اموری همچون ارث باید مصالحه شود و در مورد نکاح باید طرفین نسبت به یکدیگر احتیاط کنند. بر این اساس، قائلان به حرمت تلقیح گامت اجنبی قائل به حرمت تلقیح گامت محارم شده‌اند و معتقدند که شارع مقدس راضی نیست انسان از هر طریقی، همچون تلقیح با نطفه محارم، صاحب فرزند شود؛ زیرا به هر که بخواهد فرزند می‌بخشد یا او را نازا می‌کند (شوری: ۵۰:۴۹). قاعده قف عند الشبهه نیز با صرف ایجاد شبهه در جواز چنین امر مهمی، اصل احتیاط را جاری می‌داند؛ چنانکه آیت الله سیستانی بنا بر اصل احتیاط، تلقیح گامت محارم را جایز ندانسته است (سیستانی، بی تا: ۶۸۵، س ۲۷۲۲).

۴.۵. حرمت ناشی از استلزام مقدمات حرام

یکی از ادله حرمت اهدای گامت و انجام تلقیح مصنوعی استلزام ارتکاب به مقدمات حرام آن، از جمله لمس و نگاه عورت اجنبی، است. عمل تلقیح گامت را عمدتاً پزشک انجام می‌دهد، اما چون درمان محسوب نمی‌شود، نمی‌توان آن را مستند به قاعده لاضرر و اجماع، از حرمت استثنا کرد (طباطبایی یزدی، ۱۳۹۲: ۴۹۶/۵؛ حکیم، بی تا: ۳۴/۱۴)؛ بنابراین در این امر بر پرهیز از مقدمات حرام تصریح شده است (موسوی خمینی، ۱۳۹۲: مسئله ۱؛ سیستانی، ۱۴۰۰: سؤال تلقیح مصنوعی؛ فاضل لنکرانی، ۱۴۰۰، سؤال تلقیح مصنوعی؛ خامنه‌ای، ۱۴۰۰: سؤال ۱۲۷۳). وجوب ستر عورت از بیگانه از ضروریات دین به شمار آمده و بر آن تأکید فراوان شده است (نجفی، ۱۴۲۰: ۲/۲؛ حرعاملی، ۱۴۱۴: ۱/۲۹۹)؛ بنابراین اهدای گامت از سوی محارم را نیز شامل می‌شود.

ممکن است طبق قاعده اضطرار (الضرورات تبيح المحظورات)، حرمت لمس و نظر برداشته شود. جواز رفع اضطرار بنا بر آیات مرتبط به خوردن گوشت مردار در حالت اضطرار (بقره: ۱۷۳؛ مائده: ۳) و برخی روایات^۹ (حر عاملی، ۱۴۱۴: ۳۶۹/۱۵) احراز می‌شود، اما باید بررسی شود که آیا عمل تلقیح مصنوعی و نیز ناباروری که منجر به ایجاد مشکلات روحی و جسمی یا طلاق زوجین شود، از موارد اضطرار به شمار می‌آید یا خیر. در میزان اضطرار در کشف عورت به نظر می‌رسد مطلق اضطرار مد نظر است و شامل موارد کمتر از هلاکت نیز می‌شود؛ بنابراین اگر برای مثال باردارنشدن زن سبب بیماری روحی روانی یا جدایی زوجین و به حرج افتادن آنان شود، فرد می‌تواند با تلقیح مصنوعی، که عادتاً مستلزم لمس و نظر عورت است، باردار شود (محمدی ری شهری، ۱۳۹۸/۹/۱۲). اما نکته مهم این است که این دلیل وقتی حاکم است که اصل جواز تلقیح گامت محارم، مانند جواز تلقیح گامت همگون، ثابت شده باشد، سپس در خصوص شرایط جواز لمس و نظر بحث شود، در حالی که جواز تلقیح گامت محارم اول الکلام است.

۵.۵. نقض اصل لزوم رعایت محرمانگی در اهدای گامت محارم

در اکثر کشورهای دنیا اهدای گامت به صورت ناشناس صورت می‌گیرد، اگرچه برخی کشورها، همچون سوئد و انگلیس، دسترسی به اطلاعات منشأ ژنتیکی را بعد از هجده سالگی قانونی می‌دانند (تاتاری، ۱۳۹۳: ۱۶۳). در ایران نیز اطلاعات مرتبط با اهدای جنین جزو اطلاعات طبقه‌بندی شده و غیر قابل دسترسی است (پوربخش، ۱۳۸۸: ۱۶۴)؛ چراکه تبعاتی همچون مطالبه فرزند از سوی والدین ژنتیکی با اهدافی چون اخاذی یا عاطفی و نیز فرار کودک به سمت والدین ژنتیکی افشا و عدم محرمانگی را با عوارض جدی مواجه ساخته است.

یکی از مباحث مهم و چالش برانگیز اهدای گامت، محرمانگی در افشای هویت افراد است که موافقان و مخالفانی دارد، با این حال در اکثر کشورهای دنیا و ایران، اهدای گامت به شکل محرمانه صورت می‌گیرد. دیدگاه‌های اخلاقی متفاوتی درباره فاش یا محرمانه بودن هویت وجود دارد. رویکرد فریضه‌گرا بر اساس شهود اخلاقی و اصل کرامت انسانی، آگاهی از هویت را حق کودک می‌داند. دیدگاه فایده‌گرا با برشمردن مزایا و معایب افشای هویت، بر ضرورت انتخاب فواید تأکید دارد و دیدگاه اصول‌گرا با تأکید بر استقلال فردی، سودرسانی و عدالت بر حفظ اطلاعات و افشا در زمان مناسب گرایش دارد (آرامش، ۱۳۸۷: ۶۹).

برخی از پژوهشگران، با توجه به اهمیت نسب در شرع، بر عدم محرمانگی تأکید دارند؛ چراکه نسب را از موضوعاتی می‌دانند که مقتضی روشنگری و بیان است و آثار متعددی از حیث ژنتیکی، حقوقی و اخلاقی ایجاد می‌کند و مطابق آموزه‌های شرعی، نسب یک رابطه قراردادی و اعتباری محض که نیست تابع اراده افراد باشد، بلکه رابطه‌ای حقوقی است که از یک منشأ تکوینی و واقعی انتزاع می‌شود (علوی قزوینی، ۱۳۹۷: ۱۲). این دیدگاه مستند به آیات ۴ و ۵ سوره احزاب،^۱ حکم را مولوی دانسته که خداوند دستور می‌دهد در صورت نشناختن پدر واقعی، آنان را برادر دینی خطاب کنند؛ بنابراین حق کودک است که منشأ خود را بداند و پنهان ساختن نسب ممنوع و مخالف حکم شارع مقدس و از مصادیق تضييع حق الناس است. همچنین گفته شده با توجه به ماده ۱ قانون نحوه اهدا جنین مبتنی بر رعایت ضوابط شرعی، هرگونه اقدام منجر به اختلاط نسب غیرشرعی به شمار می‌آید و ممنوع است (محمدی باردئی، ۱۳۸۹: ۵۰). مدافعان محرمانگی حفاظت از حریم خصوصی افراد را پاسداری از کرامت و اراده افراد و در نتیجه فاعلیت اخلاقی آنها می‌دانند و معتقدند تجاوز به نام مصلحت و حقوق ثالث تنها در شرایط معین قابل توجیه است و رعایت حفظ اسرار، که بخشی از حریم خصوصی به طور عام به شمار می‌رود، لازم است (عبدالله‌زاده و دیگران، ۱۳۸۶: ۳۶۲).

در ایران، اهدای جنین و گامت مبتنی بر محرمانگی است و اسناد به صورت طبقه‌بندی شده نگهداری می‌شوند و هویت طرفین برای یکدیگر ناشناس خواهد بود، اما در اهدای گامت محارم، موضوع محرمیت با چالش روبه‌رو می‌شود و تبعاتی خواهد داشت؛ چراکه در موضوع ارث و محرمیت اختلاط ایجاد می‌شود و این آثار قهری و الزامی هستند و نمی‌توان با توافق برخلاف آن عمل کرد. بر فرض اهدای گامت پدر به پسر خود، فرزند متولد شده نمی‌تواند با دختر برادر پدر ظاهری خود (مرد اهداگیرنده) ازدواج کند، چراکه آن دختر در واقع برادرزاده او است، در حالی که در فرض عادی او در نکاح با دختر عموی خویش آزاد بود. همچنین اگر خواهری به برادر یا خواهر خود تخمک اهدا کند، فرزند متولد نمی‌تواند با دختر یا پسر آن زن ازدواج کند؛ زیرا در واقع با ایشان خواهر و برادر خواهد بود، هرچند در حالت طبیعی، دخترخاله یا پسرخاله می‌بودند (شریعتی نسب، ۱۳۹۲: ۲۲۶).

بنابراین به نظر می‌رسد که گذشته از چالش افشای هویت در صورت مخفی کردن امر و نیز برهم خوردن نسب‌ها و تحت الشعاع قرار گرفتن روابط خویشاندی در صورت افشای رابطه محرمیت غیر از ازدواج میان پدر و مادر فرزند، موضوع رعایت اصل محرمیت منوط به پذیرش قاعده بودن این امر است؛ ضمن اینکه حتی بر فرض پذیرش این قاعده، امری ثانوی خواهد بود و در جواز یا عدم جواز تلقیح محارم تأثیری نخواهد داشت.

۶.۵. شمول ادله لاضرر از باب اختلاط ژنتیکی ناشی از تلقیح گامت محارم

منظور از خویشاوندی در علم ژنتیک، ازدواج فامیل نسبی یا همخون با یکدیگر است؛ یعنی ازدواج بین اشخاصی که در یک یا بیشتر از یک جد مشترک و از نظر بیولوژیکی به هم نزدیک هستند (بصیری و همکاران، ۱۳۹۳: ۵۲۵).

قرآن کریم ازدواج با خویشان درجه یک و دورا منع کرده است (نساء: ۲۳).^{۱۱} ازدواج با خویشاوندان درجه سه و بالاتر اگرچه منع و تحریم نشده است، برخی روایات دلالت بر

کراهت و اشاره به آثار و تبعات آن، از جمله ضعف در بدن، دارند که می‌تواند مبین تأثیر ژنتیکی در ازدواج فامیلی باشد؛ همچون روایت نبوی و امام صادق (ع) که فرموده‌اند: «با خویشان نزدیک ازدواج نکنید؛ چراکه فرزند ضعیف پدید می‌آید» (ابن اثیر، ۱۳۹۹: ۱۰۶/۳؛ شهید ثانی، ۱۴۲۵: ۳۸/۲). علم نیز بر تأثیرات ازدواج فامیلی و احتمال تولد فرزندان با اختلالات ژنتیکی و بروز برخی بیماری‌ها صحنه گذاشته است (Kalantari and others, 2019: 47; Modell and Darr, 2002: 225). خطر اصلی در ازدواج‌های همخون مشابهت‌های وراثتی جنین است، به این شکل که ژن‌های بیماری‌زا و معیوب نهفته (مغلوب) که ممکن است در افراد سالم ناقل وجود داشته باشد، با توجه به تشابه وراثتی والدین، کنار هم قرار می‌گیرند و منجر به انواع بیماری‌های مادرزادی، همچون عقب ماندگی ذهنی، نقص لوله عصبی و گلوکوم مادرزادی اولیه می‌شوند (Abdulbari and others, 2017: 18). بر همین اساس، یکی از چالش‌های اساسی در اهدای گامت محارم بروز اختلالات ژنتیکی است که با توجه به نزدیکی درجه اهداکننده و دریافت‌کننده گامت، بروز اختلالات می‌تواند شدیدتر باشد. ممکن است یکی از دلایل مهم حرمت ازدواج با محارم این نکته باشد؛ اما این امر نیازمند اثبات و قطعیت است.

نتیجه

باتبیین دلایل موافقان و مخالفان تلقیح گامت محارم و ارزیابی ادله به نظر می‌رسد که مطابق برخی نظرات، مذاق شرع در باب نکاح و تولد نسل و فروج بر احتیاط است؛ اگرچه بر لزوم آن تأکید نشده، بر رجحانش تصریح شده است. بنابراین به نظر می‌رسد که در موارد شبهه مرتبط با فروج، رعایت اصل احتیاط بر جریان اصل برائت مقدم است، بلکه ضرورت دارد. مستند به ادله حرمت ازدواج با محارم و مکشوف نبودن تمام مصالح و مفاسد آن می‌توان عدم جواز اهدای گامت را حاکم دانست. همچنین گفته شده شارع مقدس نمی‌خواهد

انسان از هر راهی دارای فرزند شود. از نظر اسلام، نظام خانواده نظامی خاص با تقدسی ویژه است که تکوین فرزند در آن از راه خاصی مشروع شده است. با عنایت به پیشرفت های علم پزشکی و امکان کشف تبعات نکاح خویشاوندی درجه دو، بروز اختلالات در فرزند حاصل از تلقیح گامت محارم نیز قابل پیش بینی و پیشگیری است؛ بنابراین نمی توان ایجاد اختلال ژنتیکی را عامل حرمت تلقیح گامت محارم تلقی کرد. در واقع مسئله بر مبنای فرضی است که علم پزشکی مشکلی در تلقیح گامت محارم شناسایی نکرده باشد که در این صورت بحث مشروعیت یا عدم مشروعیت تلقیح گامت محارم مطرح می شود، اگر نه در صورت قطعیت تحقق مشکل ژنتیکی در همه موارد تلقیح گامت محارم، مسئله منتفی به انتفای موضوع خواهد بود و به دلیل حکومت قواعدی همچون لاضرر و لاجرح، جایی برای بحث از جواز یا حرمت باقی نخواهد ماند. در فرض قبول حکم جواز تلقیح مصنوعی گامت محارم، رفع حرمت انجام مقدمات حرام منوط به احراز ضرورت و اضطرار یا درمانی بودن آن است که این امر تازه اول کلام است و اثبات آن حتی در تلقیح گامت غیر محارم نیز دچار مشکل جدی است.

پی نوشت

۱. «قل للمؤمنین یغضوا من أبصارهم ویحفظوا فروجهم ذلك أذی».
۲. «وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ * إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ».
۳. «إِنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَذَابًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ رَجُلٌ أَقْرَبُ نُظْفَتَهُ فِي رَحِمٍ يَحْرُمُ عَلَيْهِ» و «مَا مِنْ ذَنْبٍ أَعْظَمَ عِنْدَ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَىٰ بَعْدَ الشِّرْكِ مَنْ نُظْفَةِ حَرَامٍ وَضَعَهَا امْرُؤٌ فِي رَحِمٍ لَاتَجِلُّ لَهُ».
۴. «ان النکاح احری و احری ان یحتاط فیه و هو فرج و منه یكون الولد» و «هو الفرج و امر الفرج شدید و منه یكون الولد و نحن نحتاط».
۵. «قاعدة الاحتیاط فی الفروج التي لا یجب مراعاتها».

۶. «تعيين الرجوع الى أصالة البراءة، الإبناء على ما اشتهر من لزوم الاحتياط في الفروج».
۷. «يجب فيه ستر بشرة العورة دون الحجم عن الناظر المحترم بما يحصل به مسماه عرفا... ويدل على أصل الحكم كحرمة النظر بعد الإجماع محصلا و منقولا، بل ضرورة الدين».
۸. «قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذَلِكَ أَزْكَى لَهُمْ. فَقَالَ كُلُّ مَا كَانَ فِي كِتَابِ اللَّهِ مِنْ ذِكْرِ حِفْظِ الْفَرْجِ فَهُوَ مِنَ الرَّبِّ الْإِلَهِيِّ هَذَا الْمَوْضِعِ فَإِنَّهُ لِلْحِفْظِ مِنْ أَنْ يُنْظَرَ إِلَيْهِ».
۹. «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص): رُفِعَ عَنْ أُمَّتِي تِسْعَةٌ أَشْيَاءَ [...] وَ مَا اضْطُرُّوا إِلَيْهِ وَ...».
۱۰. «وَمَا جَعَلَ أَدْعِيَاءَكُمْ أَبْنَاءَكُمْ... اذْعُوهُمْ لِأَبَائِهِمْ هُوَ أَفْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ فَإِنْ لَمْ تَعْلَمُوا آبَاءَهُمْ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَمَوَالِيكُمْ...».
۱۱. «حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ وَأَخْوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ وَأَخْوَاتُكُمُ مِنَ الرَّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ وَرَبَائِبُكُمُ...».

کتاب نامه

- ابن اثیر، مجدالدین (۱۳۹۹ق)، النهایة فی غریب الحدیث والاثر، بیروت، المكتبة العلمية.
- ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴ق)، لسان العرب، بیروت، دارالحياء التراث العربی.
- افشانی، علیرضا و همکاران (۱۳۹۹)، «نقش آموزش تاب‌آوری در انصراف از طلاق در زوج‌های ناباور متقاضی طلاق، یک مطالعه مقطعی»، مجله بین‌المللی زیست پزشکی طب تولید مثل، ش ۳، ص ۲۰۰-۱۹۳.
- آرامش، کیارش (۱۳۸۸)، «بررسی اخلاقی رازداری در اهدای گامت و جنین»، اخلاق و تاریخ پزشکی، ش ۲۷، ص ۶۷-۷۲.
- آشتیانی، محمود (۱۳۹۱)، کتاب النکاح، قم، هفته.
- بختیاری، افسانه (۱۳۷۹)، «بررسی علل نازایی و برخی عوامل مؤثر بر آن در زوجین نازا»، مجله علمی پژوهشی بابل، ش ۲، ص ۵۰-۵۶.

بصیری، حمیدرضا و همکاران (۱۳۹۳)، «ازدواج فامیلی از منظر ژنتیک پزشکی، قرآن و روایات معصومین»، ثقلین، ش ۴، ص ۵۴۲-۵۲۳.

پوربخش، محمدعلی (۱۳۸۸)، «درمان ناباروری و رازداری در اهدای گامت»، اخلاق پزشکی، ش ۶، ص ۱۸۶-۱۶۵.

تاتاری، فرین و دیگران (۱۳۹۳)، «بررسی ابعاد اخلاقی اهدای جنین و گامت از منظر اصول ۴ گانه اخلاق پزشکی»، اخلاق پزشکی، ش ۲۷، ص ۱۸۱-۱۵۳.

ثمنی، لیلا؛ مهریزی، مهدی؛ فتاحی، سید محسن (۱۳۹۶)، «فرزندآوری مقتضای اطلاق عقد نکاح»، مجله علمی پژوهش های فقهی، ش ۱۳(۴)، ص ۷۹۳-۷۶۷.

حر عاملی (۱۴۱۴ق)، وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، بیروت، داراحیاء التراث العربی.

حکیم، محسن (بی تا)، مستمسک عروه الوثقی، بیروت، داراحیاء التراث العربی.

خامنه‌ای، سید علی (۱۴۰۲)، «حکم تلقیح مصنوعی»، لینک: <https://farsi.khamenei.ir/trea-tise-content?id=114>

خبر آنلاین، «۲۰ درصد زوجین ایرانی نابارور هستند/ هشدار به مردان در کلانشهرها»، تاریخ دسترسی <https://www.khabaronline.ir/news/1805309>، لینک: ۱۴۰۲/۷/۲۵.

خرازی، سید محسن (۱۴۲۰ق)، التلقیح، قم، فقه اهل البیت.

خویی، سید ابوالقاسم (۱۹۷۶م)، مستحدثات المسائل، نجف، مطبعة الآداب.

روحانی، سید صادق (۱۴۱۴ق)، المسائل المستحدثة، قم، دارالکتاب.

سیستانی، سید علی (۱۴۰۲)، «حکم تلقیح مصنوعی»، لینک: <https://www.sistani.org/persian/qa/01019>.

شاهنوشی، مجتبی؛ کریمی، زیبا (۱۳۸۹)، «بررسی پیامدهای اجتماعی نازایی بر خانواده در شهر اصفهان»، علوم اجتماعی، ش ۱۱، ص ۱۹۸-۱۷۱.

شیرازی، سید موسی (۱۳۷۷)، کتاب نکاح، قم، رأی پرداز.

شریعتی نسب، صادق (۱۳۹۲)، «تحلیل حقوقی و اخلاقی اهدای جنین و گامت میان اقارب»، همایش ضوابط شرعی در پزشکی، ش ۲، ص ۲۳۴-۲۱۹.

شهید ثانی (۱۴۲۵ق)، مسالک الافهام الی تنقیح شرایع الاسلام، قم، مؤسسه معارف الاسلامیه.
صافی گلپایگانی، لطف الله (۱۴۰۲)، «حکم تلقیح مصنوعی»، لینک: [https://portal.anhar.ir/con-](https://portal.anhar.ir/con-tentview3.php?export=print&ID=21230)
.tentview3.php?export=print&ID=21230

طباطبایی یزدی، سید محمد (۱۳۹۲)، العروة الوثقی، بیروت، نشر العلمی للمطبوعات.
طباطبایی، سید محمد حسین (۱۳۷۶)، المیزان فی تفسیر القرآن، ترجمه محمدباقر موسوی همدانی،
تهران، بنیاد علمی فکری علامه طباطبایی.

طباطبایی، سید محمد صادق؛ عمویی، مارال (۱۳۹۱)، «ارث کودک ناشی از تلقیح مصنوعی»، نشریه
پژوهش های فقه و حقوق اسلامی، ش ۲۷، ص ۷۳.۵۵.

طبرسی، ابوعلی (۱۴۱۵)، تفسیر مجمع البیان، بیروت، نشر العلمی للمطبوعات.
طوسی (۱۴۱۷ق)، الخلاف فی الفقه، قم، مؤسسه نشر اسلامی.

عبد الخانی، ساجده؛ موسوی، علی (۱۳۹۶)، «تلقیح مصنوعی از منظر فقه و حقوق»، مطالعات فقه
اسلامی و مبانی حقوق، ش ۳۵، ص ۴۴.۲۹.

عبدالله زاده، آزاده و دیگران (۱۳۸۶)، «محرمانگی در درمان ناباروری»، پایش، ش ۴، ص ۳۶۳.۳۵۵.
علوی قزوینی، سید علی (۱۳۹۷)، «محرمانگی در اسناد هویتی کودکان آزمایشگاهی»، مطالعات فقهی
زن و خانواده، ش ۲، ص ۲۸.۷.

فاضل لنکرانی، محمد (۱۳۸۵)، قاعده لاجرح، قم، مرکز فقهی ائمه اطهار (ع).
فاضل لنکرانی، محمد جواد (۱۴۰۲)، «حکم تلقیح مصنوعی»، لینک: [http://fazellankarani.com/per-](http://fazellankarani.com/per-sian/lessons/category/86)
sian/lessons/category/86 و <http://fazellankarani.com/persian/lessons/536>

فاضل لنکرانی، محمد جواد (۱۳۸۹)، تلقیح مصنوعی، قم، مرکز فقهی ائمه اطهار (ع).
انصاری، قدرت الله (۱۳۹۱)، احکام و حقوق کودکان در اسلام، قم، مرکز فقهی ائمه اطهار (ع)، چاپ اول.
فوکو، میشل (۱۳۹۲)، اراده به دانستن، ترجمه نیکو سرخوش، تهران، نشر نی.

فیروزجائیان، علی اصغر و همکاران (۱۳۹۷)، «فرا تحلیل مطالعات انجام شده در حوزه طلاق در ایران»،
مطالعات زن و خانواده، ش ۲، ص ۱۴۳.۱۱۱.

تلقیح مصنوعی گامت محارم از منظر فقه امامیه / ۱۰۱

قاسمی، علیرضا؛ ساروخانی، باقر (۱۳۹۳)، «عوامل اجتماعی طلاق و سلامت روانی اجتماعی در زوجین متقاضی طلاق توافقی و غیر توافقی»، فصلنامه فرهنگی تربیتی زنان و خانواده، ش ۲۶. قانون نحوه اهدای جنین به زوجین نابارور (۱۳۸۲).

کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۲)، دوره مقدماتی حقوق مدنی (خانواده)، تهران، میزان.

کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷)، الکافی، تهران، دار الکتب الاسلامیه.

مالینوفسکی، برانیسلاو (۱۳۹۷)، غریزه جنسی و سرکوب آن در جوامع ابتدایی، ترجمه محسن ثلاثی، تهران، ثالث.

محقق حلی (۱۴۰۸ق)، شرایع الاسلام فی مسائل الحلال والحرام، قم، مؤسسه اسماعیلیان، چاپ دوم. محقق داماد، مصطفی (۱۳۸۵)، قواعد فقه بخش مدنی، تهران، سمت.

محمدتقی زاده، مهدیه و دیگران (۱۳۹۴)، «باروری های پزشکی و بررسی مبانی فقهی و حقوقی آن با تأکید بر ضرورت تأمین مصالح شریعت»، حقوق پزشکی، ش ۳۵، ص ۸۰-۵۳.

محمدی باردئی، احمد (۱۳۸۹)، «اهدای جنین در حقوق ایران، پیدا یا پنهان؟»، حقوقی دادگستری، ش ۷۲، ص ۵۶-۳۵.

محمدی ری شهری، محمد (۱۳۹۸)، درس خارج فقه حج، به نقل از <https://www.eshia.ir/>.

مظاهری، حسین (۱۴۰۲)، «حکم تلقیح مصنوعی»، لینک: <https://portal.anhar.ir/.node/15887/?ref=sbttl#gsc.tab=0>

مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۴)، تفسیر نمونه، تهران، دار الکتب الاسلامیه.

مکارم شیرازی، ناصر (۱۴۱۷ق)، القواعد الفقیه، قم، مدرسه امام امیرالمؤمنین (ع).

مکارم شیرازی، ناصر (۱۴۰۲)، «حکم تلقیح مصنوعی»، لینک: <https://makarem.ir/main.aspx?ty->

<https://makarem.ir/main.aspx?typein- و peinfo=42&lid=0&catid=27672& mid=406514>

[fo=25&lid=0&catid=23192&mid=243077](https://makarem.ir/main.aspx?fo=25&lid=0&catid=23192&mid=243077)

موسوی بجنوردی (۱۳۷۹)، قواعد فقهیه، تهران، پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی.

موسوی خمینی، سید روح الله (۱۳۸۴)، تحریر الوسیله، قم، مؤسسه مطبوعات دار العلم.

- موسوی خمینی، سید روح الله (۱۳۹۲)، <http://www.imam-khomeini.ir/fa/c78-114824>، مؤمن، محمد (۱۴۱۵)، کلمات سدیده فی مسائل جدیده، قم، مؤسسه النشر الاسلامی.
- مهرپور، حسین (۱۳۹۳)، مباحثی از حقوق زن، تهران، اطلاعات.
- نجفی، محمد حسن (۱۴۲۰ق)، جواهر الکلام فی شرح شرائع الاسلام، بیروت، دار الاحیاء التراث العربی.
- نراقی (۱۴۱۷ق)، عوائد الایام فی بیان قواعد الاحکام، قم، دفتر تبلیغات اسلامی.
- نوری (۱۴۰۸ق)، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم، مؤسسه آل البيت (ع).
- هاشمی پور، مریم و دیگران (۱۳۹۸)، «ناباروری و عوامل مستعدکننده آن»، بهورز، ش ۹۳، ص ۴۰-۴۳.

References

- Abdolkhani, Sajedah and Ali Mousavi. 1396 Sh. "Talqīh maṣnū'ī az manẓar fiqh wa ḥuqūq." Muṭāli'āt fiqh Islami wa mabānī ḥuqūq, no. 35: 29-44.
- Abdollahzadeh, Azadeh, Alireza Milanifar, and Zohreh Bahjati Ardakani. 2007. "Confidentiality in infertility treatments." Payesh 6, no. 4: 355-63.
- Afshani, Seyyed Alireza, Seyyed Mohammad Reza Ghaem Mohammadi, Parisa Khani, and Anahita Khosravi. 1399 Sh. "Naqsh āmūzish tābāwarī dar inṣirāf az ṭalāq dar zawj-hāyi nābarwar mutaqaḍī ṭalāq, yik muṭāli'ī maqṭa'ī." Zīst-pizishkī ṭibb tawīd mithl, no. 3: 193-200.
- Alavi Ghazvini, Seyyed Ali. 2019. "Confidentiality in the Document of Laboratory Children's Identity." Jurisprudential and Legal Studies of Women and Family 1, no. 2 (January): 7-28.
- Anṣārī, Ghodratollah. 1391 Sh. Aḥkām wa ḥuqūq kūdakān dar Islam. Qom: Jurisprudential Center of Pure Imams.
- Aramesh, Kiarash. 1388 Sh. "Barrasī akhlāqī rāzdārī dar ihdāyi gamete wa janīn." Akhlāq wa tārikh pizishkī 3, no. 7 (November): 165-86.
- Ashtiani, Mahmoud. 1391 Sh. Kitāb al-nikāh. Qom: Hafteh.
- Bakhtiari, Afsaneh. 1999. "Assessment of infertility reasons & some effective factors on infertile couple." Journal of Babol University of Medical Sciences 2, no. 2: 50-56.
- Basiri, Hamid Reza, Maryam Gohari, and Seyed Mohammad Akrami. 2015. "Consanguin-

- eous marriage from the perspective of medical genetics, the Quran and the Infallibles' traditions." *Journal of Qur'anic Theological Exegesis* 1, no. 4 (January): 523-42.
- Bener, Abdulbari, and Ramzi R. Mohammad. 2017. "Global distribution of consanguinity and their impact on complex diseases: Genetic disorders from an endogamous population." *Egyptian Journal of Medical Human Genetics* 18, no. 4: 315-20.
- Benninghaus, Christina. 2007. "Great expectations—German debates about artificial insemination in humans around 1912." *Studies in History and Philosophy of Science Part C: Studies in History and Philosophy of Biological and Biomedical Sciences* 38, no. 2: 374-92.
- Cantineau, Astrid EP, Maas Jan Heineman, and Ben J. Cohlen. 2003. "Single versus double intrauterine insemination (IUI) in stimulated cycles for subfertile couples." *Cochrane database of systematic reviews* 1.
- ESHRE Capri Workshop Group. 2009. "Intrauterine insemination." *Human Reproduction Update* 15, no. 3: 265-77.
- Fazel Lankarani, Mohammad Javad. 1389 Sh. *Talqih maşnū'ī*. Qom: Jurisprudential Center of Pure Imams.
- Fazel Lankarani, Mohammad Javad. 1402 Sh. "Ḥukm talqih maşnū'ī." Retrieved from <http://fazellankarani.com/persian/lessons/536> and <http://fazellankarani.com/persian/lessons/category/86>.
- Fazel Lankarani, Mohammad. 1385 Sh. *Qā'ida lā-ḥaraj*. Qom: Jurisprudential Center of Pure Imams.
- Firozjaeian, Ali Asghar, Soheil Sadeghi, Vahid Janmohammadi, and Tahere Lotfi. 2018. "Meta-analysis of studies about divorce in Iran." *Women and family studies* 6, no. 2 (October): 111-43.
- Foucault, Michel. 1392. *Irādi bi dānistan* (The will to know). Translated into Persian by Nikoo Sarkhosh. Tehran: Ney Publications.
- Gerkowicz, Sabrina A., Sara B. Crawford, Heather S. Hipp, Sheree L. Boulet, Dmitry M. Kissin, and Jennifer F. Kawwass. 2018. "Assisted reproductive technology with donor sperm: national trends and perinatal outcomes." *American Journal of Obstetrics and Gynecology* 218, no. 4: 421-e10.
- Ghasemi, Alireza and Bagher Sarookhani. 1393 Sh. "Awāmil ijtimā'ī ṭalāq wa salāmat

- rawānī ijtimā'ī dar zawjayn mutaqaḍī talāq tawāfuqī wa ghayr tawāfuqī." Faṣṣnāmi farhangī tarbiyatī zanān wa khāniwādi 8, no. 26 (spring): 7-37.
- Hakim, Mohsen. n.d. Mustamsak 'urwat al-wuthqā. Beirut: Dar Ihyā al-Turath al-'Arabi.
- Hashemipour, Maryam, Roya Montazeri, and Fatemeh Mehregan. 1395 Sh. "Nābārwarī wa 'awāmil musta'id-kunandi-yi ān." Behvarz 27, no. 93 (April): 40-42.
- Holloway, Allen D. 1957. "Artificial Insemination: An Examination of the Legal Aspects." ABAJ, no. 43: 1089.
- Ḥurr al-Āmilī, Muḥammad b. al-Ḥasan al-. 1414 AH. Wasā'il al-Shī'a ilā taḥṣīl masā'il al-sharī'a. Beirut: Dar Ihyā al-Turath al-'Arabi.
- Ibn al-Athīr, Majd al-Dīn. 1399 AH. Al-Nihāya fī gharīb al-ḥadīth wa-l-athar. Beirut: al-Maktabat al-'Ilmiyya.
- Ibn al-Manzūr, Muḥammad b. Mukarram. 1414 AH. Lisān al-'Arab. Beirut: Dar Ihyā al-Turath al-'Arabi.
- Kalantari, Jalal, Siamak Samani, Gholamali Afrooz, and Jhaleh Refahi. 2019. "Kinship Marriage: Concerns of disabled children, Quality and Marital Satisfaction." Psychology of Exceptional Individuals 8, no. 32: 47-67.
- Katouzian, Nasser. 1382 Sh. Dawri muqaddamātī ḥuqūq madanī (khāniwādi). Tehran: Mizan.
- KhabarOnline. 1402 Sh. "20 darṣad zawjayn Irani nābārwar hastand/hushdār bi mardān dar kalānshahrhā." Retrieved on October 17, 2023 from <https://www.khabaronline.ir/news/1805309>.
- Khamenei, Seyyed Ali. 1402 AH. "Ḥukm talqīh maṣnū'ī." Retrieved from <https://farsi.khamenei.ir/treatise-content?id=114>.
- Kharrazi, Seyyed Mohsen. 1420 AH. Al-Talqīh. Qom: Fiḥ Ahl al-Bayt.
- Khoei, Sayyid Abu al-Qasim al-. 1976. Mustahḍathāt al-masā'il. Najaf: Matba'at al-Adab.
- Kulaynī, Muḥammad b. Ya'qūb al-. 1407 AH. Al-Kāfī. Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyya.
- Lehtonen, Jussi, and Geoff A. Parker. 2014. "Gamete competition, gamete limitation, and the evolution of the two sexes." Molecular human reproduction 20, no. 12: 1161-68.
- Makarem Shirazi, Nasser. 1374 Sh. Tafsi'r nimūni. Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyya.
- Makarem Shirazi, Nasser. 1402 AH. "Ḥukm talqīh maṣnū'ī." Retrieved from <https://makarem.ir/main.aspx?typeinfo=42&lid=0&catid=27672&mid=406514> and <https://makarem.ir/main.aspx?typeinfo=25&lid=0&catid=23192&mid=243077>.

- Makarem Shirazi, Nasser. 1417 AH. *Al-Qawā'id al-fiqhiyya*. Qom: Imam Amir al-Mu'minin School.
- Malinowski, Bronislaw. 1397 Sh. *Sex and Repression in Savage Society*. Translated into Persian by Mohsen Solasi. Tehran: Sales.
- Mazaheri, Hossein. 1402 Sh. "Ḥukm talqīh mašnū'ī." Retrieved from <https://portal.anhar.ir/node/15887/?ref=sbttl#gsc.tab=0>.
- Mehrpour, Hossein. 1393 Sh. *Mabāḥithī az ḥuqūq zan*. Tehran: Ettelaat.
- Modell, Bernadette and Aamra Darr. 2002. "Genetic counselling and customary consanguineous marriage." *Nature Reviews Genetics*, no. 3: 225-29.
- Mohaghegh Damad, Mostafa. 1385 Sh. *Qawā'id fiqh bakhsh madanī*. Tehran: Samt.
- Mohammad Taghizade, Mahdieh, Tuba Shakeri Golpayegani, Ezzatossadat Mirkhani, Nahleh Gharavi Naeeni. 2015. "Reproductive Health: Jurisprudence and Legal Review with Emphasis on the Need for Providing the Interests of Sharia." *Medical Law Journal* 9, no. 35: 53-80.
- Mohammadi Barde'i, Ahmad. 2010. "The Embryo Donation in the Iranian Law; Secret or Known?" *The Judiciary Law Journal* 74, no. 72 (December): 35-56.
- Mohammadi Reyshahri, Mohammad. 1398 Sh. *Dars khārij fiqh: ḥajj*. Retrieved from <https://www.eshia.ir/>.
- Momen, Mohammad. 1415 AH. *Kalimāt sadīda fī masā'il jadīda*. Qom: Islamic Publishing Institute.
- Mousavi Bojnourdi, Kazem. 1379 Sh. *Qawā'id fiqhiyya*. Tehran: Research Institute of Imam Khomeini and Islamic Revolution.
- Mousavi Khomeini, Sayyid Ruhollah. 1384 Sh. *Taḥrīr al-wasīla*. Qom: Mu'assasa Matbu'at Dar al-'Ilm.
- Mousavi Khomeini, Sayyid Ruhollah. 1392 Sh. http://www.imam-khomeini.ir/fa/c78_114824.
- Muḥaqqiq al-Hillī, Najm al-Dīn al-. 1408 AH. *Sharā'i' al-Islām fī masā'il al-ḥalāl wa-l-ḥarām*. Qom: Esmaeilian Institute.
- Najafī, Muḥammad Ḥasan al-. 1420 AH. *Jawāhir al-kalām fī sharḥ sharā'i' al-Islam*. Beirut: Dar Ihyā al-Turath al-'Arabi.
- Narāqī, Mullā Aḥmad al-. 1417 AH. *'Awā'id al-ayyām fī bayān qawā'id al-aḥkām*. Qom: Islamic Propagation Office.

- Nūrī, Mīrzā Ḥusayn al-. 1408 AH. *Mustadrak al-wasā'il wa-mustanbat al-masā'il*. Qom: Al al-Bayt Institute.
- Ombelet, Willem, and Johan Van Robays. 2015. "Artificial insemination history: hurdles and milestones." *Facts, views & vision in ObGyn* 7, no. 2: 137-43.
- Pourbakhsh, Mohammad Ali. 1388 Sh. "Darmān nābārwarī wa rāzdārī dar ihdāyi gamete." *Akhlaq pizishkī*, no. 6: 165-86.
- Rohani, Sayyid Sadegh. 1414 AH. *Al-Masā'il al-mustaḥdatha*. Qom: Dar al-Kitab.
- Safi Golpayegani, Lotfollah. 1402 Sh. "Ḥukm talqīh maṣnū'ī." Retrieved from <https://portal.anhar.ir/contentview3.php?export=print&ID=21230>.
- Samani, Leila, Mahdi Mehrizi, Seyyed Mohsen Fattahi. 2018. "Childbearing is a Requirement of the Perfectness of the Marriage Contract." *Islamic Jurisprudence Research* 13, no. 14 (January): 767-93.
- Schellen, A.C. 1958. "Artificial Insemination in the Human." *American Journal of Physical Medicine* 37, no. 6: 333.
- Shahīd al-Thānī, Zayn al-Dīn al-. 1425 AH. *Masālik al-afḥām ilā tanqīh sharā'ī al-Islām*. Qom: Mu'assasa Ma'arif al-Islamiyya.
- Shahnoushi, Mojtaba and Ziba Karimi. 1389 Sh. "Barrasī payāmadhāyi ijtimā'ī nāzāyī bar khāniwādi dar shahr Isfahan." *'Ulūm ijtimā'ī*, no. 11: 171-98.
- Shariatinasab, Sadegh. 1392 Sh. "Taḥlīl ḥuqūqī wa akhlāqī ihdāyi janīn wa gamete miyān aqārib." *Conference on Sharia Criteria in Medicine*, no. 2: 219-34.
- Shubairi Zanjani, Sayyid Mousa. 1377 Sh. *Kitāb nikāḥ*. Qom: Raypardaz.
- Sistani, Sayyid Ali al-. 1402 AH. "Ḥukm talqīh maṣnū'ī." Retrieved from <https://www.sistani.org/persian/qa/01019>.
- Ṭabarsī, Abū 'Alī. 1415 AH. *Tafsīr majma' al-bayān*. Beirut: Nashr al-'Ilmi li-l-Matbu'at.
- Tabatabaei, Sayyid Mohammad Sadegh and Maral Amooei. 1391 Sh. "Irth kūdak nāshī az talqīh maṣnū'ī." *Pazhūhish-hāyi fiqh wa ḥuqūq Islāmī*, no. 27: 55-73.
- Ṭabāṭabā'ī al-Yazdī, Sayyid Muḥammad al-. 1392 Sh. *Al-'Urwath al-wuthqā*. Beirut: Nashr al-'Ilmi li-l-Matbu'at.
- Tabatabai. Sayyid Mohammad Hossein. 1376 Sh. *Al-Mīzān fī tafsīr al-Qur'ān*. Translated into Persian by Mohammad Bagher Mousavi Hamadani. Tehran: Academic Intellectual Foundation of Allameh Tabatabai.

- Tatari, Farin, Yousef Mohammadpour, Ehsan Shamsi, and Mahmoud Abbasi. 1393 Sh. "Barrasī ab'ād akhlāqī ihdāyi janīn wa gamete az manzar uşul chāhārgāni akhlāq pizishkī." *Akhlāq pizishkī*, no. 27: 153-81.
- The Iranian Law of Fetus Donation to Infertile Couples. 2003.
- Ṭūsī, Muḥammad b. al-Ḥasan al-. 1417 AH. *Al-Khilāf fī l-fiqh*. Qom: Islamic Publishing Institute.
- Valiuškaitė, Viktorija, Vidas Raudonis, Rytis Maskeliūnas, Robertas Damaševičius, and Tomas Krilavičius. 2020. "Deep learning based evaluation of spermatozoid motility for artificial insemination." *Sensors* 21, no. 1: 72-82.
- Van Loendersloot, L. L., M. Van Wely, J. Limpens, P. M. M. Bossuyt, S. Repping, and F. Van Der Veen. 2010. "Predictive factors in in vitro fertilization (IVF): a systematic review and meta-analysis." *Human reproduction update* 16, no. 6: 577-89.
- Weinstock, Neal. "Artificial Insemination-The Problem and the Solution." *Family Law Quarterly*, no. 5: 369-402.
- Ye, Feijun, Wenli Cao, Jing Lin, Yan Du, Likun Lan, Ying Dong, Jun Zhu et al. 2018. "The pregnancy outcomes of intrauterine insemination with husband's sperm in natural cycles versus ovulation stimulated cycles: a retrospective study." *BioScience Trends* 12, no. 5: 463-69.